

Vestmannen

Nr. 10

Bergen, 12. desember 1992

8. årgang

Jol

Av Alv Askeland

Kvite små dun i lufti -
Snøen fell tett mot tufti.
Englar sym uti rømdi -
heilage jol er i kjømdi.

Stilt ifrå tårn det kimar -
tonedun glid og glimar.
Barnlege jolefrygdi
sveipt er um heile bygdi.

Gullglans frå kyrkjegluggar
skin imot natteskuggar.
Høgtidsprydd prest der inne
lyfter upp Jesu minne.

Nedsnødd er landet vide.
Stovone høgtidsblide
lyder på gledeordet
far les ved jolebordet.

Inn i den vigde festen
stig han, den høge gjesten -
kjem frå det ljuve Eden -
byd alle jolefreden.

Lette små steg i stova!
Alle vil gjesten lova!
Songen kring kveikte treet
glitrar av himmelglede.

Sylvstjerne-flor i snøen!
Palmesyn yver bøen!
Betlehem kjem so nære.
Her - var han fødd, den kjære

Eit år sig i hav

Eit år er nær umme. For Vestmannen er åttande årgangen fullførd, og me kann trygt segja at bladet hev greidt seg betre enn jamvel optimistar trudde i 1985.

Paradigmeskiftet er uumstridteleg; ein ny grunnvoll lagar seg under den tenkjingi som òg femner um målet. Kompasnåli peikar burt ifrå det statstotalitære måltekokratiet, ei ulukka for norsk mål.

Offentlege konsesjonar til norskrøtt mål finst. Men dei er ynkelege, nærmast marginale, jamførde med konsesjonar i motsett leid. Avviste hovudkrav er vedvarande *jamstelte i-former, hev, etymologisk d, jamstelt u-skriving og y-skriving* (av type *sume, bylgje, fylgje, skyna*). Vonleg styd NM no med kvart jamstellingskravi.

Me skal ikkje slutta året med jamring. Klassisk norsk - høgnorsk - held seg i blad som bok. Og uppnorska innslag glytter fram hjå skulenynorsk skrivande. Viktugt er det å få att rettleidingsskrifter på vår målform i elementær mållæra og rettskriving. Riksmaulsfolk synte meir framsyn; dei fekk slikt for 40 år sidan!

Denne uppgåva hastar. Og andre uppgåvor. Takk for 1992. Og god jol!

J. Kr.

Tankekorn

Ein skal so halda jol,
at ein heve nokot til påske.

Norsk ordtøkje etter
Ivar Aasen.

Diktet «Jol» er frå samlingi «Kyrkjeljod» som Alv Askeland, tidlegare sokneprest i Tysnes og prost i Sunnhordland, gav ut på Norsk Bokredingslag i 1988.

Vestmannalaget klandrar angloknot i NRK

På oktobermøtet i Vestmannalaget kom det fram ynskje um å taka til motmåle mot at NRK brukar det engelske ordet *weekend* for det norske *helg*. Laget hev 5/11-1992 sendt eit motlegg til NRK ved kringkastingssjef Einar Førde, soleydande:

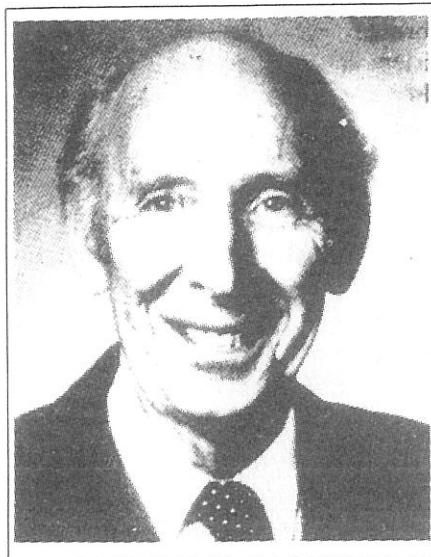
Vedk. Norsk riksringkasting sitt helge-program.

Vestmannalaget - Noregs eldste mållag, skipa i 1868 - hev med sorg merka seg nemningi NRK hev gjeve helgeprogrammet sitt.

Gjenom alle åri hev me bruka ordet helg, og det ligg ein høgtidsdåm yver dette ordet.

Helsingi me gjev kvarandre er God helg, noko som er eit vakkert og godt ynskje.

I den seinare tid hev NRK teke til å bruka det engelske ordet Weekend. Me vil

Leidulv Hundvin - formann i Vestmannalaget.

på det varmaste beda um at De byter ut denne nemningi med det gode norske ordet helg. Med ein nynorskalande kringkastingssjef og brukande målkonsulentar, skulde det falla lett å endra dette.

Utan å hava nokon fagleg kompetanse kunde me tenkja oss nemningi NRK-helg, eller NRK-god helg.

Me er ikkje i ringaste tvil um at De eller folki Dykkar vil greida å finna ei norsk nemning. Lat engelskmennene eller andre engelsktalande folk nyta ordet weekend, og lat oss halda husmannsåndi burte og vera norske både i gjerd og tale.

Det gode norske namnet riksringkasting er so vakkert og godt at det toler ikkje noko utanlandsk påheng.

**Med venleg helsing
Vestmannalaget
Leidulv Hundvin (formann).**

Bibeltekst på vest-telemål frå 1871

I 1871 gav Werner Werenskjold ut Johannevangeliet i eit hefte på 35 sider. Tittelen var *St. Johannes Evangelium i Bygdemaal fra Vestre Thelemarken*. Werner Werenskjold (1831-1908) tok juridisk eksamen i 1855. Han heldt lag med Ivar Aasen og Vinje i Oslo, og hadde samband med vestmannen Henrik Krohn i Bergen. Werenskjold sokna meir og mindre til *ortofonistane*, um me kann bruka dette ordet på flokken kring Fram og Fjørtoft. Han skal ha påverka målet til Steinar Schjøtt i Heimskringla-umsetjingi hans, og var ein av mennene bak bladi *Svein Urædd* (1868-70) og *Andvake* - som Aasen tinga den 1. mars og sa upp i misnøgje den 29. april 1871! Han vilde ikkje ha eit blad som var so vandt å lesa og skyna, skreiv Aasen bitande sarkastisk. Bladet Andvake som avløyste Svein Urædd vart elles berre ein parantes; det stogga alt i juni 1871, uppstartingsåret. Deretter kom Olaus J. Fjørtoft med *Fram*, som gjekk inn i 1874. Med tidi vart Werenskjold departementsmann.

I 1866 gav Werenskjold ut *Salomons Laas*, med undertittel *Forteling i Thelemaal emna frå Tusend og ei Nott*. I 1871 gav han ut Johannevangeliet på norsk - *St. Johannes Evangelium i Bygdemaal fra Vestre Thelemarken*.

Me tek med litt av bibelteksti til Werenskjold på vesttelemål 1871, frå 2. kapittel:

Den are Dагin vilde Jesus fara af til Galilæa, og han fann Filippus og sae: Fygle meg.

Men Filippus var ifraa Betsaida, Byen hass Andreas og hass Peter.

Filippus fann Natanael og sae: Me hev funni den, som Moses hev skrivi um i Laajæ og Profetanne, Jesum, Son hass Josef, han fraa Nazaret.

Og Natanael sae til honom: kan de koma noko Gott ifraa Nazaret? Filippus sae til honom: kom aa sjaa.

Jesus saag Natanael koma mot seg og sae um honom: Sjaa der, de er af sonno (fotnote: d.e. Sanning) ein Israelit, som de inkje finnst Svik i.

Natanael sae til honom: Hori kjenner du meg ifraa? Jesus svara og sae til honom: Fyr Filippus ropa paa deg, daa du var undi Fikentræi, saag eg deg.

Natanael svara honom sejandes: Rabbi: du er hin Guds Son, du er Kongin Israels!

Jesus svara honom og sae: Trur du, afdi at eg sae deg, at eg saag deg undi Fikentræi? Du skaa sjaa storre Ting hell dessi.

Og han sae til honom: Af sonno, sejer eg dekon: Fraa no af skaa de sjaa Himilen vidopna og Guds Englar stigandes upp og neatt yvi Menneskjens Son.

Færøyane held på Hamershaimb- målet

Det vert upplyst til Vestmannen med den færøyske ljodavisa til kjelde at det nyleg var ei rundspyrjing millom faglærde og saksterke færøyyværingar um dei meiner det trengst brigde - brotingar - i Hamershaimb-målet. Hamershaimb-målet er jamgamalt med eldste Aasenmålet, og skrivemåtane er mykje etymologiserande - dvs. dei held mykje uppe historisk og målsleg hopeheng med upphav og grunntyding.

Av dei 12 spurde var det 1 - ein - som med etterhald kunde tenkja seg sume små brigde i skriftmålet. 2 var noko tvilande. Men 9 sa beint nei.

Me vil tru at synsmåtane til dei mållærde nokolunde speglar av synsmåtane til færøyfolket. Med eit so fjellsterkt fleirtal i ryggen stend Hamershaimb-målet trygt. Færøyyværingane slepp upprivande og sundslitande skriftmåleksperimentering.

Bladpengane 1993

**Hev du hugsa bladpengane ?
Vanleg årstinging kr 150,-.
Studenttinging kr. 100,-.
Gåvetinging kr. 100,-.**

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og beint
frå forretningsføraren eller bladstyraren

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon (05) 317929/313116

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 429

Forretningsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde
Telefon (05) 99 15 25

Prenta hjå:
Nytrykk
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 307

125-årshøgtidi i Vestmannalaget

Torsdag den 21. januar 1993 er Vestmannalaget 125 år. Laget held festmøte sjølv skipingsdagen, og møtestaden vert det hyggelege lokalet til Fokus Bank, uplyser vestmannalagsformannen Leidolv Hundvin.

Det er tanken at redaktør Kjartan Rødland skal tala. Og det vert hardingsfelemusikk av Oddmund Dale og Finn Vabø. Dette er det som Leidolv Hundvin fyrebils kann segja um tilstellingi.

Gåvor til Vestmannen

Ove Eide, Sandane, 50,-. Johan H. Grimstad, Hareid, 50,-. Thomas André Hasseløy, Oslo, 100,-. Torgeir G. Hetland, Hommersåk, 100,-. R. Hidle, Nærø, 50,-. Gudmund Krokvik, Fiskåbygd, 50,-. Per. K. Mardal, Sandane, 50,-. Georg Nyborg, Kynessstrand, 50,-. Jon Ous, Oslo, 200,-. Olina Presttun, Indre Arna, 50,-. Olga Vatnamot, Sirevåg, 150,-. Daniel G. Einarsson, Reykjavík, 200,-.

I alt kr. 1100,-.

Hjarteg takk!

For Vestmannen

Helge Liland (forretningsførar).

Estetisk målmynster

I samsvar med grunntankane bak sammorskfreistnaden stod offisielt norskrøtt skriftmål etter brotet med aasenmålet att mykje ribba for eller radt utan leksikalske, idiomatiske og ortografiske sermerke. Det vil segja med nedminka eller fråverande norske sermerke i ordtilfang, stil og rettskriving, med andre ord utan estetisk grunnmynster. For den estetiske mlynstergrunnen ligg sjølvsga i målet sitt beste lag - for å tala med Aasen. Umgrip som venleik, vekleng og samklang i målet vart i målblandingstidi gjerne hædde og utledde og avnектa.

Etter sammorsktenkjungi skulde dei two skriftmåli sundrivast og øydeleggjast. På ruinane skulde det på målteknokratisk vis so skapast eit nytt og tridje skriftmål. Difor måtte den mest mlynstergilde utformingi av målet tynast. Målreformistane brukar same våpen mot både skriftmåli, men motstandet frå riksmålshald som alt på 30-tale var sterkt, vart på 50-talet so knusande at på den kanten gav målreformismen seg på tapt alt med rettskrivingi i 1959. Og endå tydelegare med Vogt-nemndi i 1964. Den målreformistiske usigeren vart sidan offisielt stempla i 1972 og 1981.

Med det norskrøtte skriftmålet fekk målreformismen det lettare. «Nynorsken har derimot hatt lettare for å tilpasse seg dei nye reglane», skriv Per Ivar Vaagland i «Målrørsla og reformarbeidet i trettiåra» (1982). Sanningi er at sidan den unge nynorsken stod veikare både i indre og ytre kraft, vart det offisielle nynorske målet eit

veikare bytte for målteknokratisk stats-
tvang og filologistisk leik.

Men striden er ikkje umme, og serleg dei par siste tiåri hev det på riksmålshald vore synlege teikn til ny kraftupplading. Slik krev si tid, jamvel um samanbrotet for ideologisk målblandingstenkjing er totalt. Men no er det attor lovleg å brukar estetisk sans for norsk mål, slik det er lovleg for andre mål. Ingen skal vel venta at folk røystar inn i skulen eit skriftmål som dei i utgangspunktet held for stygt, ufyeleg og undergangsdømt!

Estetisk grunnmynster for bokmål ligg der det hev lege - i Danmark. Og dit fører tilsikta målblanding offisiell nynorsk. Vårt grunnmynster ligg i det varsamt justerte klassiske aasenmålet, høgnorsken.

Me vil uppmoda alle som skynar dette um å brukar klassisk norsk når dei hev høve til det. Einast bruk held eit skriftmål i live, og einast ved å sjå det på prent vil folk etter venja seg til det. Det er ikkje alltid like til for dei som er upplærde i den offisielle blandingsnynorsk. Dei kjem under krysspress. Ofte ligg dømetrengde på lur, reide til å blåsa i basun når dei ser noko dei trur er ein språktabbe. Men språkmistak er ikkje verre for den som skriv i-mål og klassisk norsk enn for den som skriv blandingsnynorsk. Den som skriv klassisk mål hev dessutan eit norsk mlynster til kursjustering. Dette vantar for det utvatna blandingsmålet; der tykkjест det stundom som målmistak og regelbrot er regelen.

J. Kr.

Ny katalog frå Nynorsk Antikariat

Då dette bladet gjekk til prenting kom den nye katalogen frå Nynorsk Antikariat. Han hev nr. 17, er på 60 sidor og hev med kring 1500 titlar. Her er noko for kvar smak, både på norsk og norskdansk. Av serlege godbitar nemner me samla skrifter av Duun, Garborg og Løland - og faksimileutgåva av Dølen. Soga og kultur hev ein god plass, med m.a. Rikard Berge: «Norskt bondesylv», og Øystein Vesaas: «Rosemåling i Telemark». Shakespears samla skodespel er å få samla i Rytters umsetjing for 1000 kronor. Og her er sersynte einskildbøker av Stein Riverton (Sven Elvestad), John Flatabø og andre.

Tilskrifti til Nynorsk Antikariat er Postboks 9243 - Grønland, 0134 Oslo.

Etymologisk ordbok

I fyrejolsstressedet kjem melding um at Nynorsk etymologisk ordbok av Alf Torp er komi i faksimileutgåva frå Bjørn Ringstrøms Antikariat, Ullevålsvn. 1, 0165 Oslo. Pris 390 kronor. Samstundes sender antikariatet ut Hulda Garborg: Norsk klædebunad til 210 kroner. Det er fine tiltak av dette antikariatet som sender ut meldingi si på god nynorsk.

Sagt:**Lurevimpel**

NRK har andre program av meir moderne slag. I eit av dei - vi hugsar ikkje kva høyrdde vi eit godt nytt ord for det riksmålske bekvemmelighetsflagg: ordet var lurevimpel.

Lars Aarønes i Dag og Tid

Majestetskrenking?

Stortingsmann, høgremann, målmann og telemarking Ingvald Godal, eg klagar deg hhermed for å ha fornærma Majesteten! Til Verdens Gang har du sagt at kong Harald den femte ikkje bør pressast til å lesa opp trondalen annakvart år på nynorsk, slik far hans ei tid gjorde, og slik målfolket no bed Kongen so vakkert om.

Du grunngjey påstanden din med at Kongen er ein bokmålstalande askerbøring. Etter di du er målmann, må orda dine ha ei særleg vekt i denne saka. Og eg er samd med deg i at ein ikkje bør pressa ein bokmålstalande mann frå Asker til å lesa opp ein tale på nynorsk i det norske Stortinget.

Ja, det ville vera reint utriveleg om du og eg skulle tvinga det simple bondemålet vårt inn på ein ekte askerbøring i eit slikt tilfelle.

Pål Sundvor i VG etter Gula Tidend

Konge av Asker?

Eller går grensa for kongedømet hans jamt med grensa for Asker? Og vidare: Kvar går grensa for evnene til ein askerbøring? Endar ho der nynorsken tar til? Vil du hevda, Godal, at ein askerbøring har så därlege evner at han ikkje maktar å lesa opp ein nynorsk tekst? Vel kan ein ha som ein mistanke om at askerbøringen er litt av ein snobb. Men evneveik? Nei, det er han knapt?

Pål Sundvor i VG etter Gula Tidend

Republikanaren hjarta

For meg er det elles fullstendig likesælt om kong Harald den femte les trontalen sin annakvart år på nynorsk eller ikkje. Nektar han det, skulle inkje anna gleda mitt republikanar-hjarta meir. For då ville eg ha endå større grunn til å kjempa for å frigjera kongehuset frå kongedømet. Om eg har noko imot kongehuslyden? Nei, tvert imot. Eg synest synd i han.

Pål Sundvor i VG etter Gula Tidend

Sunnmørsforlag med praktbok um Bergen

Forlaget Vista på Sunnmøre gjev i desse dagar ut ei praktbok um Bergen. To kulturmenn stend bak denne litterære bragdi: Meisterfotografen Per Eide som hev funne «Det ukjente Bergen» so fascinerande og imponeirande at han hev teke ei mengd bilete som er reine kunstverk, og forfattaren, den bergenske ordkunstnaren Carl Olav Gram Gjesdal, som hev skrive si fyrste samlande bok um Bergen.

Dei two hev no presentert bokverket sitt, og dei understrika at det er eit sunnmørsk forlag som er utgjevar. Boki er komi i eit fyrsteupplag på 5000.

Fotografen Per Eide er utdana i London

og hev fenge mange prisar, utmerkjingar og stipend for prestasjonane sine. Han budde nokre av sine barneår i Kairo, men i vaksen alder oppdagde han Bergen, på naturhistorisk museum i vestlandshovudstaden. Og forfattaren og redaktøren Carl O. Gram Gjesdal som nyleg vart heidra med Kongens gull hev tidlegare skrive 29 bøker, dette er bok nr. 30 frå hans hand, og altso den fyrste samlande boki um Bergen. Han er kulturskribenten og kåsøren som kan trylla sitt publikum, både når han talar og når han skriv.

Ludv. Jerdal

Landbruksforlaget med dikt og visdomsord

Landbruksforlaget har nyleg gjeve ut samlinga *Tankekrystall og utvalde dikt*, redigert av Ola Norang.

Innhaldet er henta or bladet *Landbrukslæraren* i tida 1969-1991. Bladet som gjekk inn i fjar, vart i desse åra styrt av Ola Norang, og to sider i kvart nummer vart nyitta til dikt og visdomsord. Boka er såleis òg eit minne om bladet Landbrukslæraren.

I boka er samla kring 120 dikt og 1500 visdomsord eller tankekrystall. Over halvparten av dikta er av landsmålsdiktatarar. Dikta og tankekrystalla manar på ymse vis til ettertanke. Det som er godt, blir aldri for gammalt, heiter det.

Boka *Tankekrystall og utvalde dikt* set ein seg gjerne til med i godstolen!

Gudmund Harildstad

Ordsamling frå Halsnøy

«Kvinnherskringlo» heiter ei samling ord og ordtøkle som Kvinnherad Mållag gav ut i 1978, 8500 gamle ord frå Kvinnherad. No hev det komme eit frittståande tillegg, «Gamle ord frå Halsnøy», utgjeve av Halsnøy Mållag, kring 800 ord. Dei som hev stelt med boki er Anders Gabriel Kloster, Lars Gjærde, Leiv Gjerde og Sigurd Sandvik. Sigurd Sandvik hev reinskrive arbeidet.

Målføregrensa på Halsnøy

Det er skilnad på målføret sør og nord i Sunnhordland, og grensa gjeng tvert over Halsnøy. Um skilmerki var tydelegare tidlegare, er dei framleis merkande. Nokre døme:

Eit hovudskilje er at i sør held dei på utljodsr i namnord - som t.d. **gutar, jenter**. I nord heiter det **guta, jente**. I bundi form vert ordi i sør **gutadne, jentedne**; i nord **gutane, jentene**.

I nord segjer dei da (for skrive *det*) både for pronomen og fyresett artikkel. I sør fell fyresett artikkel utanfor. I nord segjer dei **dinne, dinna, ditta, dissa**. I sør heiter det **denna, denna, detta, dessa**.

Svarabhaktivokalen i eigenskapsord tykkjест vera vikande i nord, men held seg i sør:

rik mann, stor gut i nord, mot i sør rike mann, store gut. Men grove sjø segjer dei både i nord og sør.

Dette var eit utplukk som ikkje dekkjer alt.

Kjende og ukjende ord

I ordlista vil ein som ikkje er ifrå Sunnhordland finna både kjende og ukjende ord. Eg hev i nokre høve jamført med Ivar Aasens ordbok (1873), og sumt finn eg att der. Men ikkje alt. Ein ord som **heida** (klårna, um himmelen), hev Aasen, men ikkje **klåtra** (påsett kula på kuhorn). Eg kjennen att mange halvt gløynde ord frå Sunnmøre: som t.d. **dyning** (dining, rullande havbåra), **terra** (turk, turking), **tina** (reinska garn for fisk).

Alle ordi hev bruksdøme, og i tillegg er det med ei noko lengre målprøva frå Halsnøy. Til ei finskissa av ein færing og eit notbruk finn me utførlege namn på alle smådelane. Frå ordtøki høver det på denne årstidi å taká med at «store hus e' kalde, sa mann'n, han låg ute julanatto».

Ros til Halsnøy Mållag og til dei som hev laga samlingi.

Jostein Krokvik

Færøysk namnelov

Den 8. oktober 1992 fekk Færøyane si eigi namnelov for første gong i soga. Tidlegare hev det vore dansk lov um namn på Færøyane. Den nye lovi er alt gjort gjeldande, og lovi heiter «Løgtingslög um fólkanaðvñ».

Etter den nye lovi skal namni vera i samsvar med færøyske málreglar. Lovi femner òg um etternamn, og til etternamn på barnet kann veljast etternamnet til mor eller far, eller fyrenamnet til mor eller far med endingu son eller dóttir.

Andre reglar er at born skal ha namn fyrr dei er 6 månader, og ingen skal heretter ha fleire enn two fyrenamn. Av millomnamn kann det ikkje vera meir enn eitt, og det skal ikkje bindast til etternamnet med bindestrek. Landsstyret (riksstyret) kann likevel gjera undantak for namn på born til foreldre frå andre land.

Godkjende færøyske fyrenamn finn me på

ei lista som er gjort kjend i pressa og på annan måte. På lista er 1392 döypenamn, 780 av desse namni er gutenamn, 612 er gjentenamn.

Vil foreldre ha eit namn på barnet som ikkje finst på lista, må anten dei eller presten sökja ei trimannsnemnd um dette. Nemndi er sams for heile Færøyane, og med i nemndi er ein som er vald av Det færøyske akademiet, ein av presteskapen og ein av kulturdepartementet. Nemndi kann segja ja eller nei til ein søknad um å få bruka eit namn som ikkje finst på lista. Segjer nemndi ja, vert namnet deretter innført på lista yver høvelege færøynamn.

Fyrste sundagen lovi galdt, vart eit barn visst döypt med eit ulovleg namn. Det ulovlege namnet var Erik, som frå no av berre skal heita Eirikur. Men korkje prest eller foreldre hadde rokke å setja seg inn i dei nye namnereglane, segjest det.

Målsogekunnskap

Det hev skrämt meg å høyra kor likesæle og beintfram uforståande sume målungdomar er til vestmannalagssoga og vestmannalina. Samsundes som mange eldre tykkjест tru at ungdomen hev like god kunnskap til striden millom a-mål og i-mål som dei sjølve. Dette segjer ein ungdom til oss. Han minner um at det finst bøker på Norsk Bokreidingslag um vestmannasynet og um målstriden i 50-åri.

Religiøs medvitsløyse

Av Olav Aarflot

Eg fekk nyleg brev frå ei kvinne, som klandrar meg for det eg skriv. Når eg m.a. har hevda at kyrkja byggjer på syndefallet, og lærer at det først er i dåpen menneska vert «Guds born», så er det usant, skriv ho. - Ei vaksa kvinne burde då vite at nett syndefallet er det sentrale i vedkjenninga, og var eit av dei punkt som førde til at Helge Hognestad ikkje kunne vere prest i den norske kyrkja.

Det er mange som har uklåre tankar om desse ting, og dverre gjer kyrkja lite for å hjelpe. Tvert imot har medvitsløysa, med djevelelære og gamal bokstavtråldom, vore ei tragedie gjennom tidene, både for kyrkja sjølv, og for menneska ho skulle hjelpe.

Den kristne kyrkja er eit fantastisk apparat, med rikelege møterom og lønte forkynnurar over heile Europa og Amerika - og vidare ikring. Tenk om denne kyrkja, med sitt vel utbygde apparat, ville gå inn for å spreide opplysning mellom menneska! Tenk om me kunne få vite korleis dei ymse religionane har vakse fram - kva lengt og leiting som ligg bak - og kva sanningar me må gå inn for, for å finne fred i oss sjølve, fred med næsten og fred med Gud - og verte sterke, frie, glade og harmoniske menneske! Dette burde i dag ikkje vere noko problem. Det ville skape ei fornying og forløysing, med eit åndsliv og eit fellesskap som menneska til alle tider har drøymt om.

Eg hadde i mange år brevbytte med Solveig Barstad (dotter til prost Johannes

Barstad). Ho drøymde om ei slik fornying innan kyrkja, og siterte ein gong Ibsen, som såg fram til ein «religion» der dei vitskaplege, psykologiske og religiøse realitetane kunne verte jamstalte. Kyrkja ville då evne å frigjere menneska - gje oss lov til å tenkje, og finne at «Gud» er den ævelege og gåtefulle urkrafta (livsmakta) som held heile skapningen «i si hand».

Det står i skrifa at Jesus kom med fred til jorda! Han skapte forlik mellom himmel og jord, mellom Gud og menneske. «Han vann over Djævelen og alt hans velde!» - «Vegen til Paradiset vart opna på nytt» - så menneska kunne finne styrke, fred, harmoni og glede, midt i ei verd med liding, sjukdom og død! Motsetninga mellom «verda» og «paradiset» som «syndefallet» skapte, vart oppheva. Verda vart forsona med himmelen, og Gud tok bustad mellom menneska!

Dverre har kyrkja enno ikkje teke imot denne forsoninga. Ho har ikkje trengt inn i djupna i «Jesu hjarterot» og vunne den grenselaluse kjærleiken som kan helge og omskape jordelivet. Enno lærer kyrkja at verda er i Djævelens vald. Det er i himmelen me har vårt borgarskap, heiter det. Konflikten med jordelivet er ikkje løyst. For mange vert denne konflikten eit psykisk press som gjer vondt! Dei kjem i dis harmoni både med seg sjølve og sine medmenneske - og dermed med sin Gud!

Eg veit det er mange som vil klandre meg for det eg her skriv, og hevde at eg korkje har mandat eller kunnskapar å bygge på - og at difor ingen treng ta meg alvorleg. For meg er synsmåtane eg prøver tolke, så veldige og rike sanningar, at eg må rope dei ut! Det ville elles vera feigskap og svik! Me må prøve å vere opne og ærlege, både mot Gud og våre medmenneske. Og sanneleg trengst det i vår kaotiske tid, då så mange «guruar» er på jakt etter å trælbinde menneska, at me «prøver åndene», og let sanningsljuset fritt få skine mellom oss.

Segner frå Sogn

Vestmannen var i prenting då nyutgåva av «Segner frå Sogn» av Olav Sande kom frå Norsk Bokreidingslag. Det er klassiske folkeminni som her kjem att på sitt upphavlege mål. Olav Sande var fødd i Kyrkjebø i Sogn, og han var lærar i sognabygdene heile yrkeslivet, lengste tidi i Leikanger. Han var tonediktar og skreiv ei rad bøker. I 1887 kom han med «Fraa Sogn. Segner og annat.I.», og i 1892 «Segner fraa Sogn. II.», båe hjå Mons Litleré i Bjørgvin. Det er desse two bøkene som no kjem samla i eit stort band på meir enn 500 sider, pris berre kr. 230,-. Andreas Bjørkum og Jarle Bondevik hev stelt med boki og skrive um Olav Sande og arbeidet hans.

Vestmannalaget i dag

Av Lars Bjarne Marøy

Eg kjenner meg byrg av at eg hev vorte kjend med Vestmannalaget. Eg kom i laget av di eg vilde verta kjend med eit nynorskt riksmål. Det hev eg til fullars vorte i den tidi som eg hev vore med på lagsmøti, ikkje minst hev eg havt nyte og hugnad av bladet Vestmannen som Vestmannalaget gjev ut. Det eg lenge hev havt vanskar med å skyna, er like fullt at Norsk Målungdom ikkje hev funne soge- og målpolitisk tilfang til eit målpolitisk program tufta på vestmannalagssoga.

Sjølv trur eg me i Vestmannalaget hev gjort altfor lite når det gjeld å gjera målungdomen merksam på kven som var aktørane i dei målpolitiske motsetnadene i 50-åri, kva for målpolitiske synspunkt dei ymse aktørane hadde, korleis dei grunngav synspunkti sine, og ikkje minst kva for målpolitisk makt dei ymse aktørane hadde. Det er den indre striden i Noregs Mållag eg hev i tankane. Denne striden grip beinveges inn i den målpolitiske nyorienteringi som Norsk Målungdom stend for i dag.

Det som mest kann meinka eit fruktberande hopehav millom NMU og Vestmannalaget er difor at både partar gløymer å sjå den målpolitiske fyrtidi i samanheng. Når leidande a-målmenn hev sagt at motsetnaden millom dei som stod for det lovlege nynorske a-målet og dei som stod for det ulovlege i-målet førde til eit nedbrot for målsaki, so burde det mana til ettertanke. For det er slik at det er a-målet som hev vore einerådande i alt offisielt nynorskt mål etter 1938-rettskrivingi vart sett i verk. Undantaket finn ein hjå det sokalla i-målsstyret i Noregs Mållag som sat til 1957.

Grunnlaget for den indre striden

Grunnane til den indre striden i Noregs Mållag er mange og botnar til sjuande og sist i at det norske målet fekk ein munaleg for ikkje å segja storfelt framgang i tidsromet 1907-1944. Etter at Noregs Mållag vart skipa i 1907, kunde det norske målet takast ut frå den verna innhegningi. No kunde folk flest for ålvor verta kjende med målet, av di dei lettare kunde velja det til skulemål, og av di Noregs Mållag kunde nå ut til kvar ei grend som trøng målpolitisk studnad. I 1930-åri vart det for ålvor snakka um at det norske målet kunde verta gjort til einaste riksmål, og mange både på i-målsida og a-målsida vart utolsame. I-målet var fleirtalsmål i kjernestroki for det norske målet, men a-målet rådde grunnen i dialektane i storluten av Nord-Noreg, Austlandet og Trøndelag.

Vestmannamålet

Skal me skyna målsaki fullt ut, lyt vestmannasynet få langt meir påansing enn det, som det er grunnlag for etter den ålmenne nynorske bokheimen og det ålmenne nynorske skriftmålet, set under eitt. Vestmannamålet hadde og hev ei dialektkonserverande evna. Klassiske norske former som m.a. *um*, *upp* og *burt* hev den fyremunen at dei set klåre skilmerke millom dei two målformene våre. Det hev til tider vore reist storm mot slike skrivemåtar - fyrt og fremst av målfolk! Det dei like fullt hev gløymt, er at den klassiske norsken tok vare på dei norske dialektane. Det var i tidi etter at tradisjonen frå den klassiske norsken vart avslipt, at nedbrotet i dialektane tok til. Målumboti i 1959 var eit øydingsverk mot det norske målet. Ifrå 1959 og utetter vart det meir og meir vanskelegt både å snakka og skriva nynorsk. Samsvaret millom talemål og skriftmål vart burte. Dei målfolki som voks upp no, upplevde etter kvart at det danskrøtte bokmålet tok til å farga dialektten deira. Dei fann ikkje seg sjølvle att i det sundbrotne og regellause nynorske målet, og dei tykte at målet laut gjerast likare det danskrøtte målet. Vestmannalaget såg fyre seg at det vilde koma eit nedbrot for nynorsken, av den grunn melde laget seg ut or Noregs Mållag i 1962.

At eit norsk skriftmål bør og må taka vare på dialektane, skulde vera sjølvsgart. Den nynorsken som Noregs Mållag stend fyre i dag, tek ikkje vare på dialektane. Skuleelevarne i kjernestroki orkar ikkje å handsama den store valfridomen i nynorsken, og dialektane vert standande att utan skriftmålsstudnad. Dyrkingi og hyllingi av innblandingi frå bokmålet hev vore rein nautenskap. Bygdedialektane vert ikkje meir naturlege eller frigjorde av at dei tek upp i seg *anbæhetelse*-ord. Det same gjeld skriftmålet. Skriftmålet lyt fylgja den puristiske og einskaplege tradisjonen som Ivar Aasen bygde på, og dialektane må freista hengja med. Kann ikkje Noregs Mållag greida å taka betre vare på einskapen og purismen i det nynorske målet enn laget gjer no, so kann det like godt gjera seg til underbruk av riksmålsrørsla, noko som laget reint målpolitisk hev vore i fleire år.

Den ideologiske stemneleidi

Velduge framsyner knyter seg til den ubrotne stridslina som Vestmannalaget

hev ført. Noregs Mållag miste mykje målpolitisk innverknad då laget godtok at staten skulde ha den målpolitiske styringi. All ideologisk tenkjing frå den kanten vil vera forkrypla til laget tek ei uppgjerd med fyrtidi og opnar for full jamstelling millom i-mål og a-mål. Det er soleis ei uppgåva for Vestmannalaget å reisa eit målpolitisk program som kann leida Noregs Mållag inn på rett kurs. I arbeidet med eit slikt program lyt Vestmannalaget og vestmannasynet ha for augo at alle greiner av målrørsla skal ha lerevilkår.

Mange hev kalla Vestmannalaget eit lag for ekstrem målpolitikk. Eg trur, kor som er, at det vil syna seg sterke og sterke at dei synspunkti som Vestmannalaget hev stade for, vil gagna målsaki best. Det må vel like fullt vera Norsk Målungdom som i lengdi vil ha mest praktisk innverknad på målsaki. Me vestmenn kann ikkje anna enn syna fram den ideologiske stemneleidi og den ubrotne stridslina som strekkjer seg frå 1868 då laget vart skipa og fram til i dag. Kanskje er den beste formaningi me vestmenn kann gjeva til både Norsk Målungdom og Noregs Mållag samla i Aasen-diktet «*Dei vil alltid klaga og kyta*».

*Dei vil alltid klaga og kyta,
At me ganga so seint og so smått;
Men eg tenkjer, dei tarv ikkje syta;
Me skal koma um ikkje so brått.*

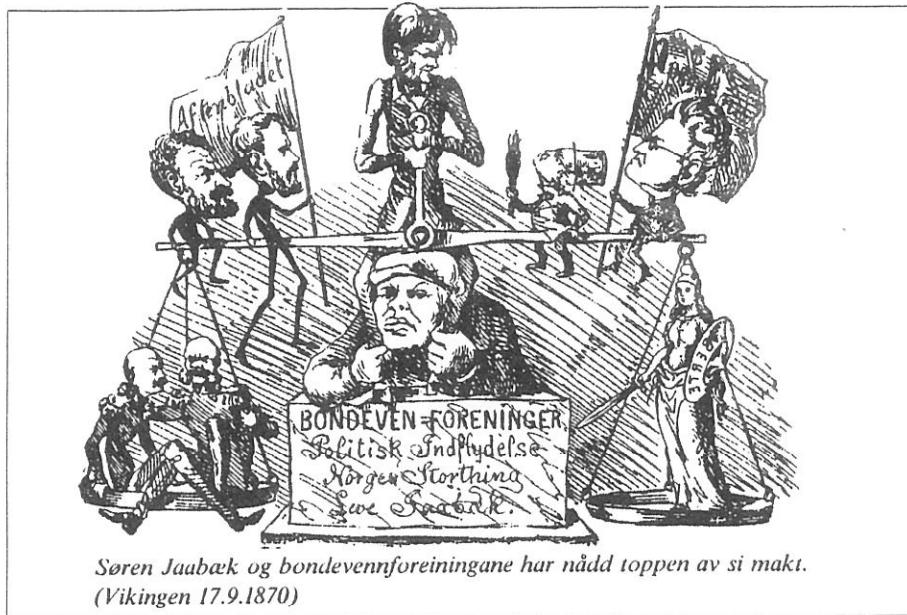
*Ja, det skyt ikkje fram, so det dunar --
Som no ingen kann undrast uppå;
Men det munar då jamt, ja det munar,
So det stundom er hugnad å sjå.*

*Lat det ganga fram, lat det siga;
berre eitt eg ynskjer og bed;
At me ikkje so høgt måtte stiga,
At me gløyma vår fedranel.*

*Lat oss ikkje forfederne gløyma
Under alt som me venda og snu!
For dei gav oss ein ar til å gøyma,
Han er større enn mange vil tru.*

*Lat det merkast i meir enn i ordi,
At me halda den arven i stand,*

Frå s. 7

det var skilnad på interessene millom febygder (serleg i vest) og kornbygdene på Austlandet. Dei fyrstnemnde vilde gjerne ha toll på kjøt- og mjølkevaror, men kunde godt tenkja seg å kjøpa billigt, utanlandsk korn med låg innførstetoll. Hine meinte sjølv sagt at det motsette var betre.

Sparsemdi i statshushaldet er kannhenda det folk tenker på først i samband med **Jaabæk-rørsla**, som bondevenene òg vart kalla - og Jaabæk fekk som kjent utnamnet Neibæk for skuld motstanden mot løyyingar. Eit prov på at dette ikkje var reint bakstræv, men motstand mot **sløsing**, er at bøndene på jamnen var for løyyingar til kommunikasjonsutbygging. Bondevenene kom langt i å veikja embetsmannsstaten, men han stod ikkje for fall i denne umgangen. Dét gjorde Jaabæk-rørsla. Då Jaabæk i 1871 sende ut «sak 33» til høyring i lag, var mottakingi eit vonbrot. Snaudt ein tridel av lag i svara, og snaudt ein tridel av dei att var med på leiken. Målet var å fella Stang-regimet med skuldingar um sløsing. Bøndene var ikkje huga på so drjuge tiltak. Det er merkelegt at Jaabæk ikkje nytta upplagde saker som unionsrevisjonen og statsrådsaki, men det hadde truleg hjelpt han lite i dette høvet. Det er tydeleg at medlemsmugen ikkje var mogen for dei nasjonale sakene som Jaabæk vende augo mot med tidi. Rørsla var ikkje sterkare enn at ho datt ihop kring 1873. Konjunkturkrisa var yver, og austlands-bøndene vart «tilfredsstilte». Jaabæk vart meir radikal og «nasjonal», og miste noko av den kommunalistiske tilliti. At han «gleivra med gudsordet» og gjølte med sosialismen styrkte ikkje nett stoda hans i eit folk som var påverka av ei onnor folkerørsla; lekmannsrørsla. Men bondeopposisjonen vart sitjande på stortingen under «stillingsskrigen» resten av 70-talet då dei konstitusjonelle sakene kom i framgrunnen,

og kom so inn i Vinstre-alliansen i lag med resten av millomklassen; funksjonærar (byråkratar, teknokratar), kyrjesongarar, lærarar, handelsmenn og handverkarar. Men i millomtidi låg den politiske folkerørsla nede, og vinstrelagi som dukka upp bala mest med «nasjonale» spursmål. (So seit som i 1879, i flaggsaki, viste «det nasjonale» seg å vera lite å byggja **folkeleg** opposisjon på).

Bondevenrørsla greidde, heilt ufriviljig, å støra embetsmennene til å byggja «folkerørslor». I dei fleste bygder spratt det opp allskyns folkeven- (mrk: òg namn på mange bondevenlag på Vestlandet), landbo-, allmueforeiningar osb som var skipa som reine anti-Jaabæk lag. Mangstad gjekk embetsmennene inn og kuppa bondevenlagi, brigda fyremålet deira og/eller avpolitiserte dei.

Både bondevenrørsla og Vinstre nutta infiltrasjonstaktikken med å gå inn og politisera lag som alt fanst og ofte var «sovande» - t.d. samtalelag og eldre, filantropiske bygde- og bondesamlag. Sume vinstrelag synte eit tydeleg framhald frå bondeventidi. Det kunde vera organisatorisk, at dei nyttar same møtebok, eller politisk; mange vinstrelag hadde drege med seg ei sparsemdformulering på programmet. Men serleg var framhaldet personleg; både medlemer og leidarar gjekk att.

Dei nye formene

Meir synlege er alle dei lokale avleggjarane av bondevenrørsla. Dei kann kallast politisk nøytrale, dei som tok sikte på økonomisk samyrke innan bygdi, men dei brigda likevel på den sosiale skipnaden i bygdene. Korkje sals- eller samyrkela, trygdelag eller lokale sjukekassar var noko nytt, Thrane-rørsla hadde t.d. òg sovorne avleggjarar, men no vart dei **varuge**. Sameige- og yrke vart formalisert og rasjonalisert, og bygde ikkje len-

ger berre på eldgamle tradisjonar som arbeidshøphav, dugnad og grannehjelp, eller på skyldfolk og kjende. (Innkjøpssamyrke høyrer først og fremst 90-talet til. Likeins «landbrukslag» frå 80-90-talet).

Garden var framleis ei viktig råma for arbeid og samvær, men samyrke som t.d. meieri gjorde **bygdi** til produksjonseining i tillegg, og bøndene kunde håva inn den millommannsfortenesta som fall burt. Andre avleggjarar, som samtalelag og leseselskap hadde ikkje noko uttala politisk fyremål, men all upplysing, ikkje minst i «øsetider», har ein viktig politisk verknad.

Jamvel dei lag i som vart skipa med tanke på å **verna** eldre (sam)livsformer laut gjera det med hjelp av dei nye formene; organisering! At den gamle paternalismen fall burt var sjølv sagt ein grunn til å skipa organisasjonar som i sin tur raka burt alle restar av paternalisme. Den nær på uumstridde liberalisten, læra um den passive staten, gjorde lagslivet til den «naturlege» livsformi i eit moderne samund. Ein kann segja at sekundærorganisasjonane fylte eit tomrom der primærorganisasjonane miste taket, og staten enno ikkje hadde teke yver. Ein kunde kannhenda kalla organisasjonssamfundet «fraternalistisk»?

Ymse viktige samskipnader.

Tvo «misjonerande» rørslor med røter i fyre organisasjonsbolk er lekmannsrørsla og fråhaldsrørsla. Serleg sistnemnde har òg eit viktig sosialt innhald. Begge rørslene vart folkerørslor i denne bolken, og ein kann tydeleg skilja ein embetsmannsdominert veng på Austlandet og ein folkeleg ein på Vestlandet. Både dei vestlandske pietistane i Det Norske Misjonsselskap i Stavanger, og dei meir luthersk-ortodokse i Luther-stiftelsen i Christiania var mot statleg innblanding i religiøse saker (det treng ikkje tyda mot statskyrkja), dvs for kyrkjeleg sjølvstyre. Skilnaden var at vestlendingane var for ei desentralisert rørsla. Det var ikkje Gisle Johnson i Christiania - der han vilde samla trådane. Vestlandet med Øftedal i brodden gjekk då òg til vinstre då den politiske striden kvesste seg til - motsett G. Johnson. Men ingen av dei lika religiøse avvikarar (sekter som mormonar, kvekarar osb), Jaabæks gleivring eller grundtvigianarane, som hadde mykje makt i Vinstre.

I fråhaldsrørsla vart den embetsmannsdominerte måtehaldsvengen «danka ut» av dei meir folkelege «totalistane» med Asbjørn Kloster som faneberar. Johnson greidde lenge å halda uppe ei folkerørsla, som hadde mykje å segja for nederlaget til Jaabæk. Men då Vinstre fekk vind i segli synte det seg å vera uråd å fella dei på bibelsk grunn. Etterkvart signa dei lågkyrkjelege og det «lekmannske» på alle felt.

NOKO UM ORGANISASJONSBYLGJA I NOREG FRÅ 1860-ÅRA TIL KRING 1880

Av Bård Eskeland

HEIMFESTING I SOGA.

Denne bolken i det norskelagslivet strekkjer seg frå 1860-åri til kring 1880. Det var den «andre bylgja», og soleis ikkje innføringsbolken. «Associations-ånden» slo først ned i 1840-åri, med serleg vekt på filantropiske lag, men òg upptak til yrkessamanskipingar og nytte tiltak (sparebankar o.l.). Den 1. bylgja toppa seg i Thrane-rørsla 1850-51. Dei fleste organisasjonane i 1. bolken var leidde av embetsfolk (ikkje Thrane-rørsla) og hadde tyngdepunktet i byane (Thrannerørsla vart ei bygderørsle). Den 2. bolken var i mangt motsett av dette. Ein ny millomklasse var i ferd med å løysa av embetsmannsherretdømet, og no kom tiltaket i større mun frå bygdene. Det viktigaste som skil den **tridje** (næste) bolken frå den me talar um her, er at 80-åri er tidi for partiskipingar, og det er fyrst då arbeidarrørsla gjer seg gjeldande. Innkjøpssamyrke i stor stil høyrer òg den 3. bolken til. Men organiseringi fram til 1880 peikar klårt fram mot skipingi av Vinstre-lagi. Hovuddraget i 2. bolken er ein politisk strid millom ein veksande millomklasse og ein embetsmannsstand som er å spela ut rolla si - men som har hatt ei lengre (seinare) stordomstid enn i dei fleste andre land. Storborgarskapet er vandare å setja på ei sida i denne striden. Organiseringi gjeng fyre seg med ein bakgrunn av veldige umbrøyte i folkesetnaden og den sosiale og økonomiske stoda i Noreg, der folkeauke- og vandring og umlegging av jordbrukslandet er viktigast, attåt industrialiseringi.

På 60-70 talet fær me både heilt nye samskipnader (bondevenner, ungdomsrørsla), og uppattliving av gamle (lekmannsrørsla, fråhaldsrørsla, samyrkerørsla i andre former). Dei var av alle slag: økonomiske, politiske, sosiale, filantropiske, misjonerande og tidtrøytande. Eg held her organisering i storting og administrasjon utanfor, og held meg til organisering av «folket». Mange lag (serleg lokale interessesamskipnader) var avleggjarar av bondevenrørsla. Det var òg avskaling, kløyving og landslutmotsetnader i dei fleste rørslane.

KVA POLITISK ROLLA SPELA SAMSKIPNADENE?

Alle organisasjonane var svar (reaksjonar) på ei umbrøytt sosial og politisk stoda. Då kjem **vilkåri** for umbrøyt i sørkjeljaset - sidan dei «set upp» rolla som skal spelast. Politisk rolla er ikkje berre innverknaden på rikspolitikken (i «offentleg» rom), men alle

Bård Eskeland

freistnader på å påverka samfundet - på alle plan - med hjelp av menneskeleg vilje. Den kan det vera stor mun i - i organiserte former. Nett **det** fekk folk syn for kring midten av fyrr hundradåret.

Og det trøngst. Um ein ser det som revolusjon eller evolusjon, var samfundet inne i ei umleggjigingstid. Sume vil kalla det «kapitalismens frigjerande fase». Det norske bondesamfundet, der storparten av folket høyrde til, vart mykje tettare innvove i ein pengeøkonomi enn fyrr. Noreg gjekk over frå eit standssamfund til eit klassesamfund. Dei fleste tradisjonelle band vart brotne, ikkje minst dei «paternalistiske»; dei som fær folket til å solidarisera seg med sine «fyresette». Det vart då aukande «horizontal» solidaritet (samstende) i landet, på grunnlag av plasseringi i «produksjonsapparatet» - ei klassesamkjensla som gjeng vidare enn «umgangskrinsen». Hamskiftet i bondesamfundet løyste opp mykje av identifiseringi med gamle (vertikale/lokale) «primærorganisasjonar» dei kallar - som gard, grend, bedlag, arbeidshøpehav osb. Dei nye organisasjonane kunde koma i staden for desse formene og/eller skipa nye yverbygnader på dei. Dei nye samskipnade, tufta på sams økonomiske, sosiale og politiske interesser ut over dei gamle og lokalt avgrensa, kallar me sekundærorganisasjonar.

Bondevenrørsla.

Bondevenrørsla er den fremste politiske rørsla i bolken. Det var Søren Jaabæk, stortingsmannen, som skipa henne i 1865. Fyrste lag var i Mandal, som sidan vart hovudsætet.

Ho blømde frå 1867-73 (serleg fyrste helvt), og lag dukka upp på mange kantar av landet samstundes. Bladet «Folketidende» tente både til nyskiping og spreidning og til å halda rørsla ihop. Det heng ihop med at upplysingi hadde auka i folket, det skrivne ordet hadde fått ei ny form for politisk makt; ikkje til å halda folk utanfor, men til å dra dei med i politikken. Lagslivet fremja alfabetisering, upplysing og politisk medverking. Bondevenene var ei millomklasserørsla (80-90% bønder), men hadde ulikt grunnlag i dei ymse landslutene. I dei meir «egalitære» stroki (serleg Vestlandet), med få og mindre undertrykte husmenn, var ho ei rørsla for heile bygdesamfundet - og i mykje ein reaksjon på uppløysingstilstemna i «primærorganisasjonane». Serleg på Austlandet var klasseviper sterke, og rørsla var retta mot kaksar (proprietærar). Men husmanns-innslaget der var lite, av di rørsla var lite husmannsvenleg. På Austlandet spreidde rørsla seg først og snøggast, og var langt på veg ein reaksjon på konjunkturkrisa som råka austlandsjordbruket i slutten av 60-åri. Men i heile landet var bondevenene embetsmanns-uvener, og valde bønder til ting. Dei arbeidde på amtsplan framfor stortingsvali, og fekk stor innverknad i 1868 og -71 (noko mindre i 73). Stendig fleire bondetingmenn batt seg til eit mandat i arbeidet. Programmet dei heldt seg til var først og fremst kommunalistisk (for stor grad av kommunalt sjølvstyre) og mot sløsing. Skattebyrdi hadde bondeopposisjonen på stortingen lettet det meste av fyrr denne bolken. Nasjonale og parlamentariske saker (amalgamasjon, unionsrevisjon, årlege storting osb.) var ikkje hovudsakene. Bondevenene hadde heller ikkje noko å setja i staden for den rådande liberalistiske ideologien - tvert um, det var **deira** ideologi òg, sjølv um han snaudt var nokor hovudsak for den jamne bondeven. Liberalismen var for bondevenene ei hjelpearåd til å leggja band på (embetsmanns)regjeringi. For regjeringi dugde den same ideologien til å gå imot politiske inngrip (frå stortingen) i samfundslivet. Til det kommunale sjølvstyretyret høyrde m.a. retten til å reinska ut embetsveldet på staden og til å ha utskiftings- og forlikskommisjonar med folkevalde formenn. Likeins stod juryskipnad høgt på saklista. Mange bønder sat upp over yver øyro i gjeld etter investeringar og jordkjøp tidlegare på 60-talet, og bondevenene slost for å få rentefoten for langsiktige lån ned i 4%. Dette var då òg ei blømingstid for økerkarane som kunde krevja 40% og meir! Som nemnt var bondevenene i prinsippet for frihandel, men

Frå s. 8

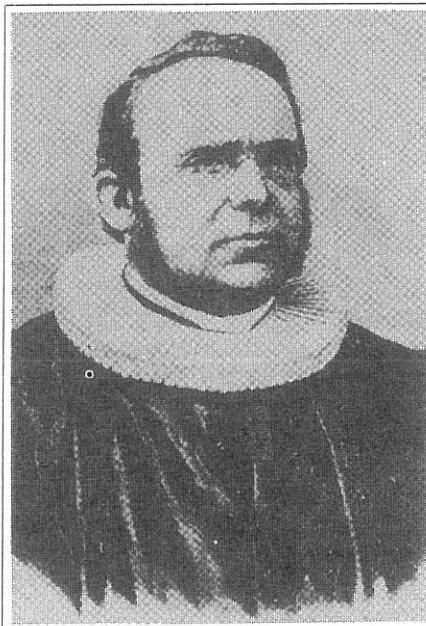
Av den utruleg rike lagsfloraen som blømde rundt i grendahus og bedehus og annstad, fekk mykje eit stutt liv, anna lever vidare i dag. Lag som hadde sosialt samvær og tidtrøyte til fyremål treng eg ikkje segja serleg um når det gjeld politisk rolla. Heller ikkje teaterlag, songforeiningar og idrottslag. Skyttarlagi er verde å nemna, av di den gamle våpenbruksorganisasjonen vart trengd undan av ei ny rørsla med skyttarlag - som i samtid vart sett på som ein **parlamentsher** (under Vinstre). Han vart ikkje nytta, men det stod age av han.

Rundt i bygdene skaut det opp ungdomshus ved siden av bedehusi. Ungdomsrørsla vart ikkje ein landssamskipnad fyrr i 1896, men var i full verksemnd lenge fyre. På mange måtar tok ungdomsrørsla siktet på å verne og etterreisa kulturopringar, men som alle dei andre rørslane bar ho bod um noko nyt. Rørsla var grundtvigiansk og tufta på frilynd kristendom. Folkehøgskulane var ein samlingsstad for denne rørsla. Ideologien var nasjonal, med røter i tysk nasjonalromantikk, og la stor vekt på folkestyre og -upplysing. Folkehøgskulen og ungdomsrørsla la grunnen for den bygdenorske nasjonalismen som er langt meir «lokalistisk» enn nasjonalismar flest. Eit slag syntese av nasjonalisme og kommunalisme. På denne tidi var folk flest bønder, og bonden vart sett på som det ursorske og nasjonale. Det tok si tid fyrr bøndene brydde seg vidare um dette. Men ei gruppa som fylkte seg under denne ideologien var lærarane, ein ny maktfaktor i samfunden. Storluten av dei hadde røter på landsbygdi og umsut for stoda der. Folkehøgskulen, seminari og vinstreidéar forma ein heil åttled med lærarar, som sidan vart drivkrefter i organisasjonssamfunden. Dei nasjonale rørslane la stor vekt på «det folkelege» (motsett embetsvælde) og sjølvstende (mot union). I Noreg fekk me ein godkynd og demokratisk nasjonalisme i fyrr hundradåret. «Sjølvstyre» vart eit faneord for demokrati og sjølvstende, og er det framleis. Denne ideologien slo igjenom heilt i slutten av denne bolken.

Kring midten av hundradåret stod eit nytt, norsk skriftmål ferdigt til bruk. Ungdomslagi arbeidde som mållag til langt ut i vårt hundradår, og mållagi er det ikkje so mykje å segja um i denne bolken. Noregs Mållag vart først skipa i 1906. Samlaget i Oslo og Vestmannalaget i Bergen vart skipa i 1868, men kann ikkje nett kallast folkelege på denne tidi. Men den nasjonale alliansen gjorde at landsmålet fekk politiske rettar utetter 1880-åri.

Når sosialismen ikkje vann fram i 2. bok (jf. Fram-krinsen og Olaus Fjørtoft), kjem det av at arbeidarklassen var liten og hadde smått med solidaritetsband. Dette var småborgarskapet sin periode. Det som var

av «arbeiderforeninger» var sosialpasifistiske og filantropiske surrelag. Men organisasjonsverksemd til millomklassen var med å leggja grunnen for seinare arbeidarfylkjing.

Lars Oftedal - prest og lekmannshovding

Fylgjor

Den viktigaste politiske fylgja av organiseringi trur eg er folkeleg medverking, trass i at den låge valdeiltakingen er i strid med dette. Rett nok kom ikkje dei store rørslane upp i meir enn 20-30.000 medlemmer, men jamvel i det som vert kalla «full» politisk mobilisering plar ikkje prosenten av aktive vera nokon storlut av folket. Det kann ikkje vera tvil um at organiseringi gav folk ei kjensla av at dei kunde forma samfunden - både bygdi og riket. «Semja gjer sterkt» var tanken som brigda det norske politiske livet i denne bolken. På same tid rådde i breide krinsar ei yverveldande framgangstru, inspirert av evolusjonisme, og dyrka fram av vinstreideologane med Sars i brodden. Dei greidde å bruka historia slik at ho peika fram mot eit «naturgjeve» endemål; lagnaden er på vår sida, og ikkje det storkna embetsmannsveldet. Det var først Vinstre-rørsla som såg staten si rolle, og brukte han. Bondevenene var på mange vis mot staten.

Lagi skapte samfundsborgarar, og dei som var landsfemnande vov folket inn i storsamfunden. Saman med utbyggjing av skuleverket, auka folkeupplysing, «alfabetisering» og spreidning av massemedia gav dei store medvitsbrigde i folket: eit politisk «hamskifte» (som sjølv sagt har si eigenlege årsak i demografiske, økonomiske og sosiale

brigde). Same um organisasjonane vart skipa til vern av det gamle (ungdomslag), reaksjon på uppløysing (pietisme, fråhald), yverbygnad på gamle former eller utskifting (samyrke) eller i eit vakuum millom stat og paternalisme - so styrkte dei alle uppløysingi, det nye, og «hamskifte», med di dei organiserde seg. Det same gjorde embetsmennene når dei organiserde seg mot organiseringi.

Ei gruppa som forma (det biletet me har av) organisasjonssamfundet var dei folkelege intellektuelle som organisasjonane fostra i stor stil. Dei kan defineraast vidt; alle folk som gjer seg tankar um samfendet og tilværet. Dei var ofta bundne til rørslor, men ikkje til statens fehus, og produserte «ny» ideologi som fengde. I dag er idealet «fri» intellektuell. Dei intellektuelle som dreiv fram folkerørsone hadde klare mål, og (inn)såg kva samanheng dei sjølv verka i. Den sannkjenninga gjer dei vél so «frie» som mange som trur dei er «frie intellektuelle» - og soleis er bundne av eit synkvervt medvit.

Ein kann segja um mange av lagt at dei stod for eit upprør frå «periferien» (lekmanns-, ungdomsrørsle, lokalt samyrke, bondevenner) mot sentrum. I dag kallar me sovore motkulturar. Det tyder diverre ofta: dei som tapa. Motkultur er ei tenleg sosiologiske og historisk nemning, men til sjølvdefinisjon kan ho vera sjølvmurder som ho ikkje peikar mot høgare hugmål enn å vera i opposisjon i all æva. I restane av sume rørslor jálar dei seg til med det motkulturelle, og dyrkar sitt eige nederlag, lidning og endelause stræv; «vegen er målet». Er det då lögje at folket ikkje deler trui? Då desse rørslane verka i ein «vinstreallianse» var det ikkje for å vera interessante eller radikale i eigne augo, men for å brigda samfunden (radikalt) og gjera sine verdiar til dei rådande. Det greidde dei langt på veg av di dei trudde på det dei dreiv med. Men i dag er det heilt andre krefter som batar av lagnadstrui, tidsstraumen og det «uunngåelege» - og me er ikkje nett inne i ei upplysingstid. Striden har fått ny hått, karakter, og krev nye stridsformer og tankar.

Two år på Grønland

I det færøyske sjukesysterbladet *Vøka* (Vøka) fortel Jórun Joensen korleis det var på Grønland, der ho arbeidde i 2 år. Samtala er attgjevi i bladet *Fjúrtandi September*, og umsetjingi i Vestmannen byggjer på teksti der.

«Kvífor fór du til Grønland?» vart eg ofte spurð. Det einaste eg kunde svara, var: «Kvífor ikkje?»

Eg kjende ingenting til landet fyrr eg drog frå Færøyane. Far min fiska på Grønland i unge dagar, og bestemor og bestefar budde der i sekstiåri. Sogone og upplevelingane deira kjende eg vel til då eg stemnde av stad den 27. mai 1990.

Leidi gjekk um Island og sidan med eit lite pasassjerfly (6 personar) beinveges til Nuuk. Me var two passasjerar. Veret var det aller finaste for flygeturen tvert yver Grønland, is so langt auga såg.

Då me kom vestpå, var der lange fjordar, høge fjell og isfjell å sjå. Knapt synlege var nokre svarte prikkar i den velduge naturen. Det var hovudstaden på Grønland, Nuuk, og me landa trygt og godt.

So stod eg der. Kvar skulde eg no fara?

Flyplassen ligg eit godt stykke utanfor byen. Den eine flygaren var so hjelksam at han synte meg til rettes. Me fann ein bil frå Sundhedsvesenet. Han stod og venta på meg. Bilføraren som var grønlending, var både blid og venleg. Han tala berre grønlandsål, men hadde funne fram eit færøysk kassetband, som han spela med stor styrke for meg medan me kørde. Det var til ære for meg, og eg kjende meg sers velkomi.

Aldri hev eg sett so mykje snø tidlegare. Me kørde gjennom snøtunnelar mest heile vegen inn til byen.

Me stogga utanfor Hotell Grønland. Bilføraren viste meg inn. Han tala ei mengd, eg skyna sjølv sagt ikkje det slag. So gav han meg eit brev som klårgjorde korleis eg sidan skulde bera meg åt.

Dagen etter skulde eg møta på Dr. Ingrids Hospital. vanleg kalla Sana. Eg skulde bu på hotellet til husværet mitt var reide til innflytting. Eg kom på arbeidsstaden til fastsett tid. Men det var vanskeleg å finna sjukehuset, etter di mest alt låg under snø. Me var åtte nye sjukesyster som kom til arbeids, eg og sju danske. Me skulde skiftast på ymse avdelingar.

Sana er eit nymotens sjukehus med um lag 150 sengplassar, umbygt for ikkje so lang tid sidan. Både sengavdelingar og dagsavdelingar (polikliniske

avdelingar) stend på same steg som hjå oss. Møda i dag er at mannsavdelingane hev sjukesyster og lækarar som alle er utlendingar.

På Grønland er det ikkje communal helseteneste. Til sjukehuset er knytt «Lægeklinikken», som hev sin eigen vaktskipnad med lækarar, sjukesyster, portørar og andre medhjelparar.

Umflyttelege avtalor um samtaletid og sjukehjelp vert greidde herifrå, og sameleis vert alle straks-innleggjingar greidde frå L.K.

Helse- og heimesjukesystrene arbeider ut frå Sana. Apoteket er sameleis på staden. Alt dette høyrer inn under same styring. Sana er skipa som eit hovudsjukehus for 13 mindre sjukehus og ei rad små sjuketovor kring i landet, som so etter hev andsvaret for dei små bygdene. Alle sparsmål um vedlikehald, arbeid, løner og flyttingar av alt slag m.m. skal gjennom yverlækjarane og administrasjonen på Sana. For ein som ikkje kjenner Grønland, er det vanskeleg å tenkja seg denne skipnaden, for landet er so umåteleg stort. Serleg er sjuketransportane ofte både lange og harde, og her er det naturkraftene som råder, og dei er ikkje lystelegre å setja seg upp imot.

Eg tok til arbeidet mitt på ei avdeling som vart kalla OBS (svarar vel til intensivavdeling. J.Kr.). Avdelingi er ikkje stor, der er sengplass til fem vaksne og dertil ei barnestova. OBS er vél utstyrt på alle vis, men her som allstad på Sana er for lite ar-

beidshjelp. Det var sers ulike sjuke me fekk på avdelingi. Samarbeidet var sjeldsynt godt millom alle tilsette på Sana. Dette gjorde at me makta oppgåvor som kunde tykkjast ugjenomførlege. Ein ting som gjorde arbeidstilhøvi heller slitsame av og til, var den vedvarande utskiftingi av arbeidsstokken på alle arbeidsfelt. Dette drog med seg at det vart vanskeleg å halda seg til faste reglar. Men på Sana var det gode krefter som hadde styringi, so det gjekk bra.

Målvanskar hadde eg ikkje på mi avdeling. Mest alle tilsette var danske, og dei som var frå Grønland, rødde godt dansk. Dei sjuke var so ringe, og dei vart flytta til andre avdelingar når dei kom utanfor livsfære, at det trongst ikkje mykje munnekritiske.

Grønlendingane er eit tolsamt folkeferd, lette å ha med å gjera, so um me utlendingar kann få bry, er det like mykje vår eigi skuld. Nokre tolkar arbeider på Sana, og likeins er det pålagt dei tilsette som talar både grønlandsål og dansk, å gjera tolkenesta.

Nuuk er ein by som hev sine vanskars. Mange småbygder derikring er nedlagde, det kostar samfunnet for mykje å halda liv i dei. Folket er soleis flytta inn til byen der dei bur i store blokkbygg. Dette høver ikkje so vel for alle, og det fører med seg mykje ålmenn trubbel, slikt som rusdrykkmisbruk og vald, som me såg mykje til på sjukehuset. I fyrstningi skyna eg ingenting av dette, men so litt etter kvart, som eg sette meg inn i tilhøvi og kulturen på Grønland, fekk eg mistanke um at her var noko heilt gale. Me «kvite» hev endå ein gong kasta oss ut i noko som me ikkje hadde tenkt igjenom, og no altfor seint set me oss ned og segjer: «Grønlendingar er meiningslause». Eg hadde nøgdi med gode og mindre gode upplevelsar på Sana og i Nuuk.

Då eg hadde vore på Sana i 1 år, var eg so langt komi at eg var reide til å fara ut på småplassane og arbeida, og eg valde Uummannaq, ei av dei nordste bygdom på Grønland.

Eg kom til Uummannaq den 4. mai 1991.

Ferdi frå Nuuk gjekk med fly til Sunnara Streymfjord, derifrå med fly til Jacobshamn, og sidan med helikopter til Uummannaq. Dette tok i alt ein dag, irekna millomlandingar og ventetid. Å koma til Uummannaq i mai månad klokka 8 um kvelden i solskin, og alt er snøkvitt, er som å landa på ei onnor stjerna.

Amalie Skrams bøker kjem til å leva lenge

Interessa for Amalie Skrams bøker er framleis stor. I bøkene sine rørde ho ved mykke større og vanskelegare problem i livet enn dei fleste andre. Og ho gjekk rett inn i livet. Ho hadde det vanskeleg, men ho var ikkje skvetti, ho kjem til å leva lenge.

Dette sa professor dr. philos. Arild Haaland i eit sprudlende fyredrag i Vestmannalaget um Amalie Skram no i jubileumsåret for henne. Ho var vakker og intelligent, og ættrerøstene hadde ho på Osterøy og i Alver. Då ho i ung alder kom til Bergen, møtte ho dei frilynde krinsane som stod bak Bergens Tidende, J. Eide, Olav Lofthus og andre. Seinare vart ho kjend med Bjørnson og Garborg. I bøkene sine var ho rett fram, rett på sak, og bøkene vart kalla «grisebøker». Både «Hellemysfolket» og «Avkom» vart dårleg mottekte. Ho forlet Noreg og drog til København. Både med kaptein Müller og seinare med den danske diktaren Erik

Amalie Skram

Tilværet den gongen var kynsdrift. Og dei resultat som dette førde til, tok Amalie Skram opp i bøkene sine. Drykk og uppløysing, naturalistiske upplevelsingar førde til at livet vart misére. Syndens sold er døden, fedramisgjerningar skal koma att på borni. Amalie Skram vart i ung alder kasta ut i denne problematikken. Du kan verta kjend med menneske av det andre kyn so lenge du ikkje kjänner deim. Når du lærer deim å kjenna, vert det verre. Dette lærde den unge og vakre Amalie Skram gjennom sine two ekteskap - med verdsborgarar som hadde fare vide og røynt mykje. Og problemi ho skildrar er ikkje mindre i dag, meinte Haaland, dei er berre onnorleis. For no held ingen saman av plikt, no kan dei greida seg åleine, sa Haaland, som tok forvitnelege jamføringer med Ibsens, Bjørnsens, Jonas Lies og Nordahl Griegs diktning.

Ludv. Jerdal

Skram vart ho godt gift. Men dei var båe verdsborgarar med bakgrunn i tidi, og unge Amalie var den unge og urøynde.

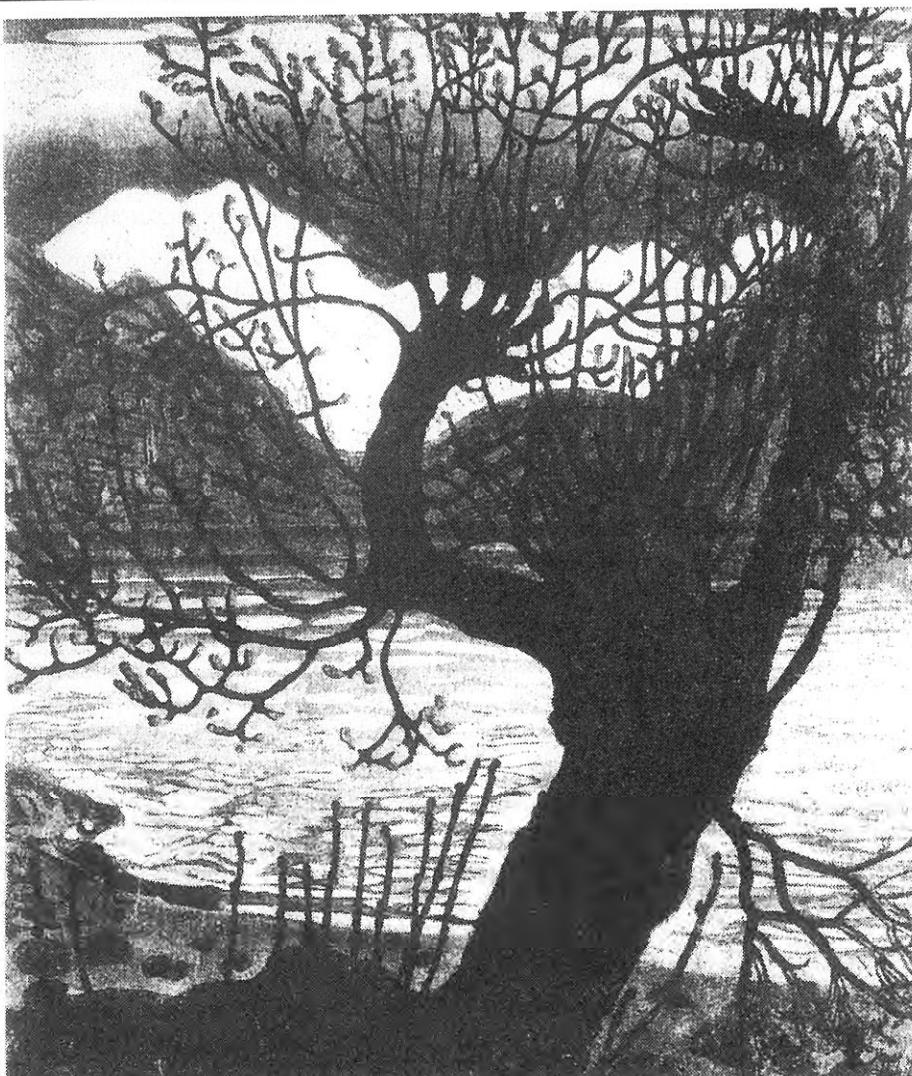
Beit og bar

Av Arne Horge

«Du har no støtt vore ein stor tosk», segjer yngste son hans Aslak på Haugen. Den fanten kører lastebil for «Bruslaget» ute på Vangen, og han meiner slett ikkje det han segjer. Eg og han, me har støtt vore gode vene, radt frå han kom akande hit ned på kjelken sin. Og då han tok til å springa etter gjentone, sa eg honom fyre. - «Tosk!» sette han i, men han gjorde som eg sa og vart til slutt godt gift. Og når eg tenkjer på den fine vesle kjeringi hans, lyt eg segja som gamleklukkaren brukte segja: «Agamus gratias!»

Det var det bruskøyraren tenkte på denne gongen her, at eg har med meg heim or skogen beit og bar som attåtför åt sauene. Eg plar byrja med dette når paring tek slutt ved jolebel, og eg held fram til lembingi sist i april. Men han er heilt samd med far sin i at det luktar so vedkjømeleg godt i sauestallen um kveldane når eg har gjeve bar - gran- eller furubar. Og han Aslak sjølv står og minnest då han var umage og kørde beit og bar for mor si, vert fjerr i augo, og folk longe daude og burte stig fram i hugen hans. Han veit ikkje um andre enn meg som brukar bar og beit åt smalen no til dags.

No skal du høyra, gode lesar. Køyringi går for det same ho, for eg driv støtt i

Vårnatt og seljekall av Nikolai Astrup

Til s. 12

Frå si. 11

skogen millom jol og påske. So slengjer eg berre på noko åt sauene når eg fer heim. Og utvalet er gran og furu av nåleskog, ei hende gong brisk, men han er so kroku og vond i krubbone, og so bjørk og raun og hegg og osp og selje og or når det gjeld lauvksog. Ja, du ser det, eg lyst inn i krubbone med beiten og baret, for sauetennene rår ikkje med tela bork, ute vinn dei ikkje anna enn å bita av knuppar og nåler når det er kjøld.

På grani er det eldste baret best, og dei nedste kvistane på store bustegraner, det er saker det, med mykje lav på og med lite kvåe i, og lell vert sauene svarte og seige kring mulen av gnagingi. Det vert dei av furubar òg, og på furo er ikkje dei eldste kvistane so gode å rá med, dei vert for stive og krokute og turre. Men fôrar eg sauene dag etter dag, då skyr dei baret til slutt, lengst gneg dei borken og let nålene sitja att.

Difor byter eg på og tek med meg beit når det høver scg, beit det er kvistar av lauv-ved. Best er det av bjørk, ho er som kjøpebrød å rekne, god nok, men uspanande, og ho er betre di yngre kvistane er slik det er med all beit. Mjuke, brunfiolette bjørkeskot klypper sauekjafaftane av til dei er tjukke som ein blyant, og borken gneg dei av strangane til dei møter solid kvit never, og då er det også jamt slutt, og skorpebork gjev dei seg sjølvsgatt ikkje i kast med, ikkje på noko slag beit det.

Er bjørki kvardagsmat, so er selja gjestebodskost. Dersom sauher kunde smile, vilde dei gjerne gjera det når eg kjem med selje, den grågrøne borken mjuk som kvinnebröst og den gulkvitte veden i dei tunnaste greinene, det går ned for tvert. Og raun og osp er også smokeleg beit, skal me kalla det god sundagsmat. For meg er det annleis med heggen, å ja sauene et og gneg han, det er ikkje det, men han er liksom full av vond vilje, seige krøkte greinfingrar hakar seg fast i grindar og dører, og avkledd luktar han av løyndomsfulle teikn frå myrke makter. Gråori er fatig i greinsetnaden og bein og liketil å ha med å gjera, og lell har ho òg eit ubrjoteleg serkjenne, ho vert sterkt rustraud radt lufti kjem innåt veden. Um sauene tykkjer ori er like smokeleg som hin beiten, har eg aldri vorte klok på, men dei gneg ori berr og vert rustraud kring kjafaten.

Beit og bar har me brukt som hjelpefôr å kryteri i all tid her i Noreg. Har du sett biletet «Vårnatt og seljekall» av Nikolai Astrup? Seljestuvane med lange sterke levande skotfingrar som grip etter ei naki kvinne i fjellheimen. - Det er ein samanheng her som ikkje bruskøyaren skjønar enno. Sauher set slik pris på å ha noko å baske med, det er ikkje berre matmengdi som tel.

Færøyblad burte- fyrebils?

Det kjende færøybladet *Dagblaðið* hev kome i pengevanskars og hev lote stoggja. Med vissa i denne umgangen, heiter det. Det er ikkje stort meir enn eit år sidan det tidlegare bladlaget bak Dagblaðid laut gjeva seg. Og slik tidene er, måtte det nyskipa selskapet no bita i graset. Siste månadene hev det ikkje vore pengar til løner.

Bladet hev kome tri gonger for veka. Det var konservativt (Fólkaflokkurin), men gjekk inn for færøysk sjølvstyre. Når det no er burte, er Fjúrtandi September det einaste bladet for lausriving som kjem meir enn ein dag i veka; Fjúrtandi kjem ut two vekedagar. Dei andre færøybladi som kjem med meir enn eitt vekenummer, er *Sosialurin* (sosialdemokratisk) og *Dimmalætting* (sambandsblad) som både vil halda uppe hopehavet med Danmark.

Fjúrtandi som ofte hev vore usamdi med Dagblaðid og det dette bladet stend for, segjer seg leid for at bladet hev kjørt seg på grunn. Eit livande ordskifte med ulike meininger er ein hymnestein under demokratiet, heiter det. Ugjevarane av Dagblaðid segjer at dei leitar etter eit grunnlag for ny utgjevingsskipnad, men vonene er ikkje gode.

FOR MEG OG DEG!

EG er meldingsbladet til Norsk Målungsdom.

I EG finn du artiklar om grunnlaget for målreisinga, norsk mål, dialektane og nynorsken og mykje organisasjonsstoff. Alle som vil fylgja med i kva som hender i fremste rekkja i målstriden bør tinga EG. EG vert av mange sett på som det viktigaste målpolitiske tidsskriftet i Noreg.

Ting EG du òg! For 100 kroner i året får du seks nummer av EG i postkassal
Nytt slippen nedanfor, eller sett pengane beinveges inn på postgirokonto nummer
0823 0943010, og merk giroen "bladpengar".

EG vil tinga EG!

Namn:.....

Adresse:.....

.....Nr./stad:.....

Underskrift:.....

SEND TIL: Norsk Målungsdom, Nordahl Bruns gate 22, 0165 OSLO, Tlf.: 02-364043

Sermerkte bøker frå Dølaringen

Årbok for Gudbrandsdalen 1992
kr. 130,-

Ivar Kleiven:
Artiklar. Målbruken hans. Bibliografi.

kr. 225,-

Elvesøg. kr. 120,-

Fra skotteåre. kr. 50,-

Kr. Janson:
Fraa Dansketidi. kr. 60,-

Ring eller skriv. - Be om bokliste.

Dølaringen Boklag

Chr. Bruunsv. I

2600 Lillehammer

Tlf. 062 51255 (61 25 12 55)

Or Tuftekallen 19. oktober 1989:

Ævilegdom og Stenersens samling

Tuftekallen

Av Egil Lehmann

Stenersens samling

Gode vestmenn og anna godt folk!

Det er vel fåe utav oss som her er som ikkje hev vore innum her tidlegare og hev minne med seg frå denne samlingi. So er det med Tuftekallen òg. Fyrste gongen var i opningi av samlingi. Det hadde vore mykje folk innum, og det var rett fyre dei skulde lukka. Me hadde sett oss ned og teke ei kvild fyrr me skulde ganga, ut i fremste romet.

Ingen andre var att då utan ein, ein noko tilårskommen mann som sat for seg sjølv noko lengre inne. Han sat og såg på syni framfyre seg med ein svip av stor fred yver andlitet. Me bar ikkje kjensl på han då. Men dagen etter las me at Stenersen, gjeveren av denne samlingi, var dæn, og me var visse: det var han me hadde sét. So ser ein mann ut som er komen fram til målet sitt og ser inn i æveheimen.

For oss var dette det djupaste minnet frå denne samlingi. Minnet um mannen og æveheimen.

Ævilegdom

Ævilegdom
er ikki endalust róm
er ikki endalaus tíd.
Ævilegdom
er tilhövi
samhövi
áthövi
ja eldur nei
med eldur mórt.
Ævilegdom er dóm.
Ævilegdom er setnad.
Ævilegdom er skiping.
Ævilegdom er sanning
íklæding, ifylling
usynleg
sjølv-vitnandi
busett i sál og í mannalív
í kunst og í vísendi
busett i alt sum er sannt
í ord og í tonar og teikn
í segn og í farge og form -
vænt er ævileg vænt
hendt er ævileg hendt
sagt er ævileg sagt.
Ævilegdom
trengur ki upphav og ætt
trengur ki framtid og vón.
Er han, só er han nó
uppfylling, nærvera, mál -.

Dar ævilegdomen er
dar hevir ki daudin róm.

Han dør ikki meir
sum er stigin í æva inn.

Um Guds draumar

Øg nó æ várin komin yvi hagin
og mangfald anga vakna upp av blundi
og lív sum lág í löynd i lauv innundi
stíg ut ór sveipæ nyfött fram i dagin.

Sjá hvíta lilju skjóta upp ór snjónó
lík elding-geisla, sólareld uppPENDI
og millum grøni blod, sum himil-sendi,
blásymru tóna fram med lit tá sjóno

og sólæ speglast áv i gull-sóleia
og renni blódid sitt i rauda rósó,
og tunglæ falla drop tá himil-ljósó
í mett orange-blóm og akeleia.

Só verda fagri drauma, Herrin drøyndi
- dei sólæ ság, sum lágt í regn-fall lysti -
í skíri blómstur-evni inni-hysti
og verda - livande - som blóma - røyndi.

Og so takk at de endå ein gong totte mun i å
lyda på ein gamal **Tuftekall.**

Jolakvæde

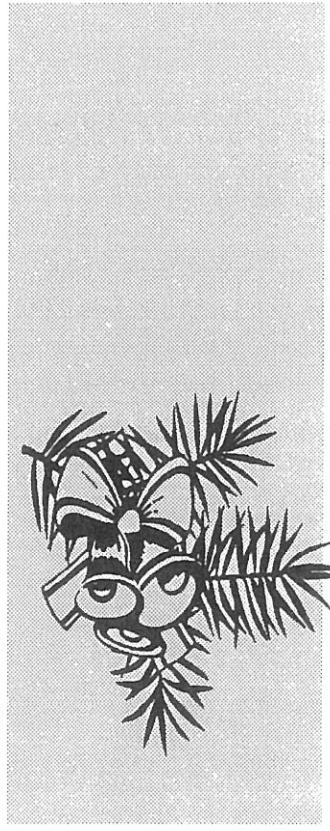
Av Henrik Krohn (1826-1879)

*Du myrkaste vetter med storm og med sjo,
med beiskaste kulde og islagde sjo,
eg vyrder deg inkje, eg starar so glad
paa ljoset, som lyser fraa Betlehems stad.*

*Dat varmar mitt hjarta og skiner so bjart.
um allting i kring meg er kolande svart;
men ljoset dat kjem or tvau augo smaa,
fraa barnet som ligg i ei krubba paa straa.*

*Eit under dat er, at ein nyfødd gut
til gleida kann venda all heimsens sut,
at han kann gjeva meg helsobot
fyr alt, som vil gnaga mi hjarterot.*

*Eg bøygjer mitt kne og skodar beint inn
i augo, for barnet er frelsaren min,
som fader i himmelen sjølv meg gav
at lysa meg fram gjenom myrkr og grav.*

DAG OG TID

Grundige og viktige
artiklar -
slik dei står skrevne i
Dag og Tid -
vert lesne og verdsette.
Folk skumles ikkje
Dag og Tid.
Dei les henne.
Dei har tillit
til henne.
Dei handlar.
Er det ikkje ei slik
avis du òg vil lesa?

DAG OG TID A.S.
Karl Johansgt.13
0154 Oslo
tlf.: 02- 11 14 55
Faks: 02- 41 42 10

JA, eg ynskjer å tinga Dag og Tid:
 1/1 årstinging kr. 398.-
 1/2 årstinging kr. 212.-

Namn:

Adr.:

Postnr.: Poststad:

Telefon:
Uavhengig vekeavis.

Høgnorsk-kryssord

Av Bård Eskeland

(Løysing i nr. 1 - 1993)

REIDSKAP SKADD	G-JEVA			FRI- GJERINGS- HER SMØG			SKRYMT
STÅDOS- EMNE							SYKA
BESPE- DETIG EF-PAR- LAMENTST ER EIN...	A	V	PRON DATERT FLYST	UTSTØGSELS	HÅLKE SLUKT LOSNA		
LEIG!	KÅT	ÅT					GAMAL- OST
SYNS- RENDER		UTSTYRA		K U P P			
PRON	ROVDYA → KONJ. PRON			GÅP	SÅR BAND OPPRETT AVSA	M ER KA	
PRON				LAST FEGNE SJØMAT			
SMØGET GLEDAST				BLAUT			
POROS	ADV	REIDSKAP					
VARIANT	TVIL!	FLATA		ÅR (FK) AKK OG...			GUD
		REIDSKAP					
		PREP.					
					GRUNN- STOFF		

- * Mål og Makt er tidsskriftet til Studentmållaget i Oslo
- * Mål og Makt er det leiande målteoretiske tidsskriftet i målrørsla
- * Mål og Makt kjem med 4 nummer i året og kostar 90,- kr i 1993
- * Mål og Makt nr. 3/1992 har kome. Der finn du:

Forholdet mellom norsk, finsk og samisk i skolen av Tove Bull
Nynorsk på Nordkalotten i historisk perspektiv av Roger

Lockertsen

Om den samiske språksituasjonen av Odd Mathis Hætta
Det finske målet på Nordkalotten med hovudvekt på Nord-Sverige og Nord-Noreg av Irene Andreassen

- Send meg M&M nr. 3/91 **Nynorsknormalen**, 20,- kr
- Send meg M&M nr. 4/91 **Målrørsla: Feil farge til feil tid?**, 20,- kr
- Send meg M&M nr. 1/92 **Bymål. Norsk kulturpolitikk**, 25,-
- Send meg M&M nr. 2/92 **Talemål**, 25,-
- Send meg M&M nr. 3/92 **Språk på Nordkalotten**, 25,- kr
- Eg tingar M&M i 1993 for 90,- kr og får nr 4/92 gratis

NAMN: _____

ADRESSE: _____

POSTNR: _____ STAD: _____

Send til: Mål og Makt, Nordahl Bruns gt. 22, 0165 OSLO

Garm d.y.:

Svartedauden

Her i haust var det ein mann i Oslo som tok doktorgrad i soga. No er ikkje dette noko sersyn, og jamnast vert det ikkje stort uppstyr i slike høve. Men sjansen til uppflat er umvendt samsvarande med avstanden til Marienlyst, veit me, og då so. Mannen skal i dette høvet nemnast med namn og det heile, og det er ikkje i serskilt vond meinung heller. Han heiter Ole Jørgen Benedictow og er 51 år.

Han hev granska det servalde sogeemnet sitt i 10 år. Dette emnet er svartedauden. No fekk han ei doktorgrad.

So langt, so godt. No hev det i 643 år vore rekna for ei sogesanning at svartedauden i Noregsriket tok til sumaren 1349 i Bjørgvin. Dit kom pesti på eit skip med rottur i lasti, og derifrå spreidde ho elende og daude. Denne sogesanningi hev nok lenge vore tung å døyva for sume i stroket rundt verdsens norske navle. Og me skynar dei so godt. At landsens verste sott hadde upphav i Bjørgvin, det er hard kost. Og no hev den nye doktoren kome dei naudstadde til hjelp.

Svartedauden tok slett ikkje til i Bjørgvin, men tvert um i Oslo som alt anna, jublar dei på Aker Brygge. Tenkte me det ikkje.

Det vart skrivne mange testament på oslokanten våren 1349; dermed ligg det opp i ljose dagen at sotti måtte koma dit først. Kor mange testament dei skreiv i Bjørgvin og derikring, veit ikkje me, og ikkje kann me tru det er noko å bry seg med. Dei som hevda at svartedauden tok til Bjørgvin, var berre islendingar, og kva visste vel islendingar um slikt, um dei rett nok i lange tider var fremste sogreskrivarane i Europa.

No skal ikkje me ha sagt noko visleg um sjølve saki, og det hev vel ingen tiltrudd oss heller. Dei lærde fær stridast, og det gjer dei nok utan å spyrja oss um lov. I austlandsradioen hev dei både klappa og klemt doktoren, som ventande kann vera av klakørar i so sentrale strok. Visst vil dei ha hovudflyplass og jarnbanur og storvegar og storting og styringsverk og verksemder som kann gjera buslit, og meir slikt. Men ein svartedaude i tillegg er ikkje å vanakta. Alle munner dreg, må vita. Me ser at bjørgvinsblad alt hev teke doktoren i skule, og me anar upplegget til ei distriktssak. Det er ikkje so lett å røva svartedauden yver Langfjelli, vil me tru.

mål og makt

Frå Færøyane: Jólafundurin og færøymålet

Av Arni Dahl (frå færøysk)

Dette stykket skreiv Arni Dahl i «14. September» i november 1988. Då nærma 100-årsdagen seg for Jólafundurin 1888 - jolemøtet på tingstova i Tórshavn 2. joledag 1888 då dei vedtok å skipa Føringafelag. Formell skipingsdag vart trettandedagen året etterpå - den 6. januar 1889. Føringafelag skulde mana færøyingane til samhald og framgang, og etterreisa færøymålet til akt og æra. I brodden stod m.a. Rasmus Effersøe, Jóannes Patursson, Enok Bærentsen. Jóannes styrde Føroyingatidindum der færøymålet fekk rom.

No når hundrad år er lidne sidan jole-møtet - 2 joledag 1888, der folk møttest og samrådde seg um å verja mål og seder på Færøyane, høver det godt å minna um at færøysk målrøkt fær større rom enn nokosinne i skulen, både i grunnskulen og den høgre skulen.

Det hev vorte lagt i munnen på ein av fyregangsmennene i Føringafelag, R. C. Effersøe, at han ikkje hev bore fram ein einaste tanke som han ikkje kunde greida ut på sitt eige morsmål. Og i det heile - med sume undantak - gjorde dei som bar fram tankane sine i Føroyingatidindum seg umak med å ordlegga seg i prydleg færøysk målbunad. Råka fagskrivarar på framandord, prøvde dei gjeva att umgripet på færøymål. Dei sette det færøyske framleget fyrst og framordet i klamrar etterpå.

På denne måten kom det framlegg um eitur (forgift) i bladet nr. 7-1890, nevnd (udvalg) i nr. 8-1890, og forngripagoymsla (museum) i nr. 12-1890. Desse færøyske ordi vart her utvilsleg nyttta for første gong.

Same kurset fylgte i det store og det heile dei som studera på universitet og høgskular på slutten av 1800-talet og i fyrste helvti av vårt hundradår. Fremst millom dei er doktor Jákup Jacobsen, som serleg dreiv måldyrking i boki si um Nólsoyar Páll (boki kom ut i 1912). Derifrå hev me nyord som skjalasavn (arkiv), mynd (foto), innsigli (signet), siglingarfrøði (navigasjon) og geykur (dvs. gauk).

Det same må me segja um leke og

NYE BØKER

frå Norsk Bokreidingslag

Gudlaug Nedrelid: **I ulvekjeften**

Sterk diktsamling med varme, humor og sjølvironi. Friske vendingar og eige lag til å gripa det kvardagslege på uventa måte.
Hefta kr. 110.-.

Olav Sande: **Segner frå Sogn**

Dei klassiske samlingane frå 1890-åri av Olav Sande i stor samla utgåva. Ei framifrå gild gåvebok.
Hefta kr. 230.-.

I bokhandelen eller frå Norsk Bokreidingslag.

Norsk Bokreidingslag

Postboks 2672 - 5026 Bergen-Møhlenpris

Gudlaug Nedrelids dikt fell i smak på Færøyane

Diktsamlingi «I ulvekjeften» som Gudlaug Nedrelid gav ut hausten 1992 på Norsk Bokreidingslag, Bergen, er umskrivi i færøybladet «Fjúrtandi September» 5/6 november 1992. Diktaren er påofra stort

uppslag, slik avprentet syner, og færøybladet hev med det fine hyllingsiktet til Tórshavn, *Havnin* (prenta i Vestmannen nr. 8/1992), «hesa vøkru yrkingina til Havnina».

Havnin

Turið Sigurðardóttir skrivat til blaðið: Kanska vilja tit prenta hesa vøkru yrkingina til Havnina. Hon er úr bókini **I ulvekjeften** og kom út í Bergen í ár. Yrkjarin, Gudlaug Nedrelid (f. 1952), hevur fleiri ferðir verið í Føroyum. Eitt skifti las hon færøyskt á Fróðskaparsætri Føroya, og hon hevur undirvist á norskum á Fróðskaparsætrinum. Gudlaug Nedrelid er navnafræðingur og hevur granskað á universitetinum í Bergen. Nú er hon lærari í norskum á fylkisháskúlanum í Kristianssand.

STUDENTMALLAGET I BERGEN
POSTBOKS 115
5014 BERGEN-UNIVERSITET
ANTALL EKS 1

ISSN 0800-8647

Frå s. 15

lærde som skapa fagmål på so mange felt. Serleg må me nemna Rasmus á Háskulanum (på Høgskulen) med plantelæra og færøyfloraen, og Jákup Dahl med bibelumsetjingane.

«- framandord som for kjeften rek»
No i 1989 er alt i eit anna lag.

Me kann taka two døme utsprotne i sjølve minneåret.

Ein stigg sjukdom trugar alle verdens folk. Sjukdomen vart kjend med eit namn forma av nedstyttingi AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome). På Færøyane hev lækarar og målnemnd gjort framlegg um å kalla sjukdomen *eydkvæmi*. Eit lagleg ord, som fell vél på tunga og fortel oss noko um sjukdomen.

Likevel held landsfemnande skulebokforlag seg til det utlendske namnet i læretilfang um denne fælslege sjukdomen.

Dette er staurgale.

Me må segja det same um ei lærebok som nyst er komi i handel. Boki er etla høgre skular, og ho tek upp det læremnet som på framandmål heiter *politologi* (eit ord som snaudt er serleg bruk i Noreg. Umsetjaren.). Til liks med alle framanddord som endar på *-logi*, t.d. *astrologi*, *psykologi*, *sosiologi*, bryt dette framandordet med reglane i færøysk ljlodlæra, for *logi* vert på færøymål sagt *loje*.

Framme på bokbrædet heiter det ikkje Politologi, men *Stjórnmálafrödi* (samfunnslæra) - og det er greidt. Men glytter me etter i boki, fær alt ein annan glans. I stor yverskrift les me t.d. *interessefeløg*, endå *áhugafeløg* er laglegare og lyder vél i øyro på færøyningar flest. Og i det heile er det so i denne boki, at bokskrivaren gjeng i bakvend leid, jamført både med lagsmenn i Føringafelag og med dr. Jacobsen. Han set å kalla alltid framandordi fyrst og færøynamnet i klamrar etterpå, t.d. *reprodusera* (*endurskapa*), og *antagonistar* (*ósambærigar*).

Nett i same leid gjeng sterkaste

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskabygd

God og rimeleg mat
får du på

Kaffistova til Ervingen

Torgegarden, Strandkaien 2
5000 Bergen

«kloke» latinske ordi er betre bringeprydnad? Vil dei ha deim til å briska seg av?

Synd er det at slikt folk skal få drepa målet vårt. Berre av di dei ikkje idest løysa seg frå danskemålet som alltid mel i hauen på dei.»

Framveg

No hundrad år er lidne sidan det namnkjende jolamøtet, må det vera eit høveleg krav at morsmålet ikkje lenger vert sett i klamrar. No må det vera tid å skjera munaleg ned på timetalet som skulegdomen og skuleborni hev i dansk.

Dei innsparde timane burde so sjølvsgått leggjast til morsmålsupplæringi og m.a. nyttast til målrøkt. Og gledeleg nok stend ikkje lærarar og elevar på berr mark i denne læregreini. For i slik upplæring høver det godt å nyttja boki «Ord um ord» som Svensning Tausen gav ut i 1984. Og dessutan bladet *Ordafar* som den færøyske målnemndi gjev ut fire gonger

Bli Totalkunde hos oss!

**Konkurransedyktig rente
og gode forsikringsordningar.**

Fokus Bank kan gi deg ein totalgjennomgang av din økonomi. Lån og innskot er viktige delar av familiøkonomien og våre løysingar er tilpassa din familiesituasjon.

FOKUS Bank